

Ödön Tarján – politik, podnikateľ a slobodomurár*

Štefan Gaučík

Abstract

GAUČÍK, Štefan: Ödön Tarján – Politician, Entrepreneur and Freemason.

The study details the life and work of a nearly forgotten personality in the Hungarian minority history of Slovakia, Ödön Tarján. His contemporaries considered him not only an opposition politician who criticized the government minority and economic policies in the Czechoslovak republic (1918 – 1938), but also an agent of the Hungarian government. He was an outstanding economic expert and an éminence grise of the Hungarian parties who had substantial influence on the administration in Budapest. Despite his Jewish descent, he claimed to belong to the Hungarian national minority. Tarján's career can be considered successful until around 1933. He was owner and manager of an industrial enterprise that was prosperous until 1918, though, later the company had difficulties with marketing and struggled financially. Tarján was an active freemason and gained significant influence in the minority policy during the 1920s. He maintained strong connections with the government in Budapest through collaboration with József Szent-Iványi, the chairman of the Hungarian National Party and developed important contacts within the Czech and Slovak industrial circles. Tarján's career took a downward turn in 1933 when he moved to Hungary. From then on his life was affected by existential difficulties and included many compromises. Although he was an expert on Czech-Slovak issues during the Hungarian revisionist movement, he moved to the periphery of political life there. Tarján died tragically in 1946.

Keywords: biography, elites, Hungarian minority in Czechoslovakia, minority policies, minority economic policies

Rodákovi z Novohradu Ödönovi Tarjánovi, jednému z aktérov dejín maďarskej menšiny na Slovensku, historici dosiaľ nevenovali adekvátnu pozornosť. Ide v podstate o neznámu osobnosť politického a hospodárskeho života v medzivojnovom Československu. Meno a biografia Ödöna Tarjána chýbajú nielen v dejinách jeho rodnej obce, ale aj v slovenských a maďarských biografických slovníkoch napriek tomu, že ho medzi dvomi svetovými vojnami dobre poznali v Československu a v Maďarsku jeho spojenci aj rivali, t. j. politici, ekonómovia a podnikatelia.¹ Niektorí ho považovali za agenta maďarskej vlády, pre iných bol ekonomickým expertom a šedou eminenciou maďarských strán v Československu disponujúcou dôležitými pákami na budapeštiansku vládu.²

* Štúdia vznikla v Historickom ústave SAV a bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-14-0644 *Kontinuity a diskontinuity politických a spoločenských elít na Slovensku v 19. a 20. storočí*.

1 ADAMOVÁ, Mária. *Mučín – Mucsiny 1246 – 1996*. Mučín : Obecný úrad Mučín, 1996; ADAMOVÁ, Mária. *Mučín – Mucsiny 1246 – 2006. 760. výročie prvej písomnej zmienky obce*. Lučenec : PS-Line, 2006; FÓNOD, Zoltán (ed.) *A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 1918 – 2004*. Pozsony; Bratislava : Madách – Posonium, 2004.

2 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (ďalej MNL OL), K 609, 80. csomó, 1. dosszié; Prágai Magyar Hírlap (ďalej PMH), roč. 9, 6. apríl 1930, s. 3; PMH, roč. 9, 15. júl 1930, s. 1; POLYÁNSZKY, Zoltán. A felvidéki magyarság gazdasági helyzete. In CSATÁR, István – ÖLVEDI, János (eds.) *A visszatért Felvidék adattára*. Budapest : Rákóczi Kiadó, 1939, s. 163-164; JÓCSIK, Lajos. *A Közép-dunamedence közgazdasága*. Budapest : Magyar Élet, 1944, s. 296.

Je zaujímavé, že sa jeho život a politická kariéra do roku 1989 (ne)skúmali. Ani v období určitej „renesancie“ záujmu o maďarské menšinové dejiny, t. j. v 90. rokoch 20. storočia nebol o Tarjána prejavovaný väčší záujem. Vo vedeckých prácach zameraných na politické dejiny sa jeho osoba spomína len okrajovo.³

Neboli dôkladne preskúmané rôzne „profily“ jeho osobnosti (hospodársko-politický, podnikateľsko-ekonomický a slobodomurársky), ani jeho spoločenské a hospodárske pozície. Politické okolnosti jeho nútenej emigrácie z Československa v roku 1933 a jeho ďalší pobyt v Maďarsku taktiež neboli rekonštruované. Nevenovala sa pozornosť ani jeho pôsobeniu v revizionistickej, protičeskoslovenskej propagande a ani jeho životu v Budapešti počas druhej svetovej vojny a po nej. Jeho povojnové slobodomurárske aktivity zostali úplne bez povšimnutia.

O osobnosť Ödöna Tarjána som sa začal zaujímať v roku 2005, keď som sa intenzívnejšie zamerával na výskum maďarských hospodárskych organizácií a podnikateľských subjektov v medzivojnovom Československu. Bol som zvedavý, či si opozičná maďarská politika vybudovala na Slovensku ekonomické zázemie a akú taktiku používala na bojovom poli ekonomických nacionalizmov. Práve Tarjánové ekonomické články a finančné rozborý poskytovali zaujímavý, pravda v niektorých momentoch diskutabilný, náhľad na nacionalizujúce fenomény v hospodárstve Slovenska.⁴ Ucelenejší pohľad na jeho život a tvorbu s výberom jeho politických a ekonomických článkov som publikoval v roku 2017.⁵

Stručná biografia

Najvplyvnejší muž maďarského hospodárskeho života v medzivojnovom Československu, Ödön Tarján, sa narodil 12. októbra 1882 do židovskej rodiny žijúcej v obci Mučín (Mucsény), ktorá sa nachádza desať kilometrov južne od Lučenca. Jeho otec sa volal Lajos Weisz, matka Ilona,

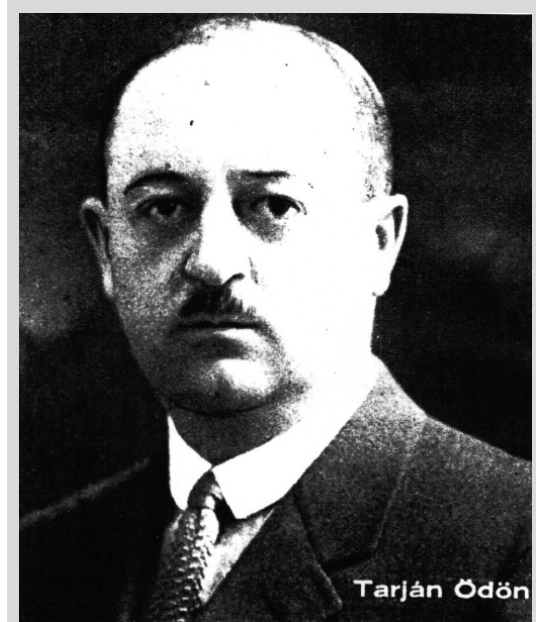
3 ANGYAL, Béla. *Érdekvédelem és önszerveződé. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből 1918 – 1938*. Galánta; Dunaszerdahely : Fórum Intézet – Lilium Aurum, 2002, s. 334; ANGYAL, Béla. *Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez 1919 – 1936*. Somorja; Dunaszerdahely : Fórum Intézet – Lilium Aurum, 2004, s. 518; FILEP, Tamás Gusztáv. *A humanista voksa. Írások a csehszlovákiai magyar kisebbség történetének köréből 1918 – 1945*. Pozsony : Kalligram Könyvkiadó, 2007, s. 52-53, 238; FILEP, Tamás Gusztáv. Zsidó magyarok a két világháború közötti csehszlovákiai magyar közéletben. Szélgjegyzetek egy elhanyagolt témához. In *Irodalmi Szemle*, roč. 54, č. 7, 2011, s. 58-65; HOLEC, Roman. Na úplnom dne zrady... (Ludovít Bazovský v službách irendenty a maďarskej vlády). In IVANIČKOVÁ, Edita (ed.) *Kapitoly z histórie stredoeurópskeho priestoru v 19. a 20. storočí. Pocta k 70-ročnému jubileu Dušana Kováča*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2011, s. 283, 302.

4 GAUČÍK, Štefan. Gazdasági szervezetépítés és érdekvédelem. A csehszlovákiai magyarság két világháború közötti gazdasági szervezetei (1. rész). In *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, roč. 7, č. 2, 2005, s. 33, 40; GAUČÍK, Štefan. *A jog erejével. A szlovákiai magyarság gazdasági önszerveződése 1918 – 1938. Dokumentumok*. Pozsony : Kalligram, 2008, s. 18, 319-325; GAUČÍK, Štefan. Gazdaság és politika vonzásában. Adalékok Tarján Ödön pályaképéhez. In *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, roč. 12, č. 1, 2010, s. 49-60; GAUČÍK, Štefan. „Első közgazdasági szaktekintélyünk”. Tarján Ödön életrajza. In *Kalligram*, roč. 23, č. 9, 2014, s. 89-96.

5 GAUČÍK, Štefan. *Az állameszme kritikusa. Tarján Ödön válogatott kisebbség- és gazdaságpolitikai beszédei és írásai*. Pozsony : Kalligram, 2017.

rodená Wilhelm.⁶ Ödön si svoje rodné priezvisko Weisz zmenil na Tarján v roku 1900.⁷ Oženil sa s Iréne Keszler,⁸ ktorá bola v príbuzenskom vzťahu s majetnou lučeneckou podnikateľskou rodinou Hekschovcov. Tarjánov svokor, Lipót Keszler, bol mestským advokátom a po prvej svetovej vojne sa stal predsedom židovskej náboženskej neologickej obce v Lučenci. Od roku 1913 bol aj aktívnym členom miestnej maďarskej slobodomurárskej lóže Phónix (Phónix Páholy).⁹

Ödönovi a Iréne sa narodili dve deti, Ervin a Magdaléna.¹⁰ Syn Ervin pôsobil v medzivojnovom období ako úradník smaltovne vo Filákovce (zomrel v roku 2005, pravdepodobne vo Viedni).¹¹ V roku 1933 bol už Tarján rozvedený, znova sa oženil v roku 1937 v Budapešti, a to s Margitou Rogrün, rodáčkou z obce Gúta (dnešné Kolárovo).¹²

Obr. 1 Podobizeň Ödöna Tarjána (Archív autora)

Ödön Tarján, hoci bol židovského pôvodu, hlásil sa k maďarskej národnosti. Jeho kariéru možno považovať do roku 1933 za úspešnú. Bol vlastníkom a manažérom priemyselného podniku, ktorý pred rokom 1918 prosperoval, neskôr zápasil s finančnými a odbytovými ťažkosťami. Bol aktívnym slobodomurárom a v menšinovej maďarskej politike v 20. rokoch 20. storočia si vydobyl významné miesto. Stal sa spolupracovníkom predsedu Maďarskej národnej strany (Magyar Nemzeti Párt), Józsefa Szent-Iványho. Disponoval dôležitými kontaktmi na české a slovenské priemyselné kruhy a udržiaval úzke styky s budapeštianskou vládou.

6 Lajos Weisz sa narodil 28. mája 1853 v Blaškých Ďarmotách a zomrel 19. októbra 1919 v Lučenci. Ilona Wilhelm sa narodila v roku 1860 v Budapešti a zomrela 24. novembra 1908 v Lučenci. Budapest Főváros Levéltára (ďalej BFL), Budapest (Pest), Anyakönyvi Hivatal, V. kerület, Halotti anyakönyvek, 435. számú bejegyzés. Dostupné na <https://www.geni.com/people/Ödön-Tarjan/600000001517207768> [15. 6. 2018]; Dostupné na <https://www.geni.com/people/Lajos-Weisz/6000000010798804225> [15. 6. 2018].

7 A Belügyminisztérium 1900. évi 137707. sz. rendelete. MNL OL, 30807. mikrofilm, 676. kép, 2. karton. Névváltoztatási kimutatások 1900. év, s. 44, riadok 19.

8 Iréne Keszler sa narodila 9. marca 1892 v Lučenci. Dostupné na <https://www.geni.com/people/Irene-Keszler/600000001517374920> [15. 6. 2018].

9 S podnikateľskými aktivitami Hekschovcov a ich meštianskou identitou sa zaoberá vo svojich spomienkach József Hidasi. Pozri HIDASI, József. *Losonctól – Losoncig. Egy város, egy család és egy túlélő története*. Budapest : Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó, 2008, s. 16, 20-24. List Józsefa Hidasih autorovi z 9. augusta 2011. K slobodomurárskej činnosti Lipóta Keszlera pozri PALATINUS, József. *A szabadkőműveliség búnei III: A hazai és külföldi páholyokban illegálisan működő szabadkőművesek névsora 1920-tól 1938-ig*. Budapest: Budai-Bernwallner József könyvnyomdája, 1939, s. 168.

10 Ervin Tarján sa narodil 8. októbra 1910 v Lučenci. Magdaléna prišla na svet 1. marca 1913 taktiež v Lučenci. Dostupné na <https://www.geni.com/people/Ödön-Tarjan/600000001517207768> [15. 6. 2018]; Dostupné na <https://www.geni.com/people/Maddalena-Tarjan/4574471> [15. 6. 2018].

11 List Józsefa Hidasih autorovi z 9. augusta 2011; MNL OL, Magyar Távirati Iroda (ďalej MTI), Könyvmatos hírek (ďalej KH), Lapszemle (ďalej LSZ), 1. február 1934, s. 64.

12 GYŐRY, Dezső. Az „újarcú magyarok” regénye (II.). In *Irodalmi Szemle*, roč. 10, č. 8, 1967, s. 727; BFL, Budapest (Pest), Anyakönyvi Hivatal, XI. kerület, Házasságkötési anyakönyvek, zápis č. 603.

V jeho kariére nastal zlom v roku 1933. V tomto roku sa odsťahoval do Maďarska. Jeho život začali charakterizovať existenčné problémy a kompromisy. Dostal sa na perifériu politického života, aj keď sa v maďarskom revizionistickom hnutí vyprofiloval na experta v československých záležitostiach.

Podľa Bélu Angyala odišiel z Lučenca, lebo bol „vystavený prísnyim zásahom zo strany československej vlády [sic!]“. ¹³ Gusztáv Tamás Filep zase veľmi lakonicky konštatuje, že presťahovanie sa realizovalo kvôli „jednej trestnej záležitosti“. ¹⁴

Tarján bol spolu s Jánosom Gillerom ¹⁵ už v marci 1929 generálnou prokuratúrou Československej republiky obvinený „zo spolčovania sa proti republike“ a že „ako člen syndikátu Prágai Magyar Hírlap dostal z Maďarska peniaze na protištátnu činnosť“. ¹⁶ Tieto obvinenia mu ale nikdy neboli dokázané, vyšetrovanie bolo v máji 1930 zastavené. Zároveň bola proti nemu vedená v Slovenskom denníku a Národnom denníku mediálna kampaň, ktorá naznačovala, že Tarján sa ako agent Budapešti chystá opustiť Československo. Tarján sa vraj proti týmto tvrdeniam ohradil a noviny zažaloval. ¹⁷

Tento príbeh má jednu dôveryhodnú interpretáciu, ktorá užšie súvisí so Slovenskom, a to konkrétne s chameleónom slovenskej politiky Ľudovítom Bazovským. ¹⁸ Bazovský bol vplyvnou osobnosťou slovenskej inteligencie v predprevratovom Novohrade. Bol známym právnikom a finančníkom. V roku 1918 patril medzi najdôležitejších slovenských politikov a bol nápomocný pri vybudovaní československej štátnej moci v novohradskom regióne. Neskôr sa stal húževnatým slavianofilom a autonomistom. Bol prvým slovenským županom Novohradu, ktorý sa ale kvôli nenaplneným ambíciám a údajným krivdám pomerne rýchlo, už v 20. rokoch 20. storočia s československou politikou rozišiel. Od októbra 1936 bol agentom maďarskej vlády pod krycím menom „Župan“. ¹⁹

Regionálna tlač v Novohrade tvrdila, že Bazovský pravidelne dostával od maďarskej vlády dotácie a že ho miestni maďarskí podnikatelia, medzi nimi aj Tarján, často finančne podporovali. Koniec koncov Bazovský bol v roku 1934 tiež obvinený z protištátnych aktivít a revizionizmu. Samotný Bazovský pri vyšetrovaní popieral, že bol v kontakte s Tarjánom a že by podporoval odtrhnutie Slovenska a jeho pripojenie k Maďarsku. Tvrdenia o svojej podpore maďarských iredentistických snáh odmietal. ²⁰

13 ANGYAL 2002, s. 190.

14 FILEP 2011, s. 64.

15 János Giller (1886 – 1956) – advokát, statkár, politik. Jedna z najvýznamnejších osobností maďarského spoločenského života v Novohrade. *Slovenský biografický slovník. II. (E – J)*. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 191.

16 MNL OL, MTI KH, Napi hírek/Napi tudósítások (ďalej NH/NT), 5. máj 1930, s. 9.

17 MNL OL, MTI KH, LSZ, 5. február 1931, s. 24, 7. november 1931, s. 24-25.

18 Ľudovít Bazovský (1872 – 1958) – politik, publicista, advokát a bankár. Zaslúžil sa o vytvorenie „slovenského Novohradu.“ Pozri DONČOVÁ, Angelika. Ľudovít Bazovský és a magyar–cseh–szlovák kapcsolatok dilemmái. In *Sic Itur ad Astra*, 2006, č. 3 – 4, s. 285-301; DONČOVÁ, Angelika. Konfesionalizmus v živote a pôsobení Ľudovíta Bazovského. In *Verbum Historiae I*. Bratislava : [b. v.], 2008, s. 121-134; HOLEC 2011, s. 282-305.

19 DONČOVÁ 2006, s. 298.

20 ŠRÁMKOVÁ, Angelika. *Ľudovít Bazovský nezlomný rodák slovenský?* Prešov : Universum, 2014, s. 191, 194.

Súdne pojednávanie odhalilo viaceré zaujímavé, hoci dôkazmi nepodložené novohradské klientelisticke prepojenia. Obžaloba vinila Bazovského z dvoch korupčných afér, ktoré sa odohrali v júli 1919 a apríli 1922, t. j. v čase, keď zastával úrad novohradského župana. Ako vysoko postavený štátny úradník sa mal dopustiť konania prekračujúceho jeho právomoci. Bazovský sa bránil tým, že v roku 1919 musel rýchlo riešiť katastrofálne zásobovacie problémy, a preto bolo logické, že na ministerstve dopravy zaloboval v prospech Gemersko-malohontského hospodárskeho spolku (Gömör-Nógrádi Gazdasági Egyesület), aby ho podporil v cezhraničných obchodoch s maďarskými partnermi. Háčik bol len v tom, že spolok, ktorý bol považovaný za organizáciu zabezpečujúcu hospodárske zázemie pre maďarských podnikateľov Gemera a Novohradu, viedol J. Szent-Ivány, neskorší líder opozičnej Krajinskej maďarskej maloroľníckej strany (Országos Magyar Kiszgazda, Földműves és Kisiparos Párt).

Ďalšiu žalobu, ktorá ho vinila zo zámerného nekontaktovania štátnych zásobovacích úradov v roku 1922, tiež popieral. Tvrdil, že musel v záujme československého štátu rýchlo konať, totiž v Maďarsku sa zvýšil dopyt po cukre a dreve zo Slovenska, a pre Slovensko bolo potrebné urgentne zadovážiť uhlie, železiarske výrobky a víno. Bazovský však pri týchto transakciách spolupracoval s lučeneckými podnikateľmi Ignácom Hertzom a Ödönöm Tarjánom, pričom financovanie obchodov zabezpečovala Lučenecká všeobecná banka, ktorú viedol samotný Bazovský.²¹ Počas súdneho procesu vypočúvali ako svedka aj Tarjánovho syna Ervina, ktorý prezradil, že Bazovský a jeho otec boli „starými dobrými priateľmi“.²²

Aj spomínané Bazovského kauzy potvrdzujú, že Tarján bol významným hráčom v politickom a hospodárskom živote Lučenca a novohradského regiónu. Podľa interného hlásenia lučeneckého župana z roku 1920 bol Tarján považovaný za bohatého a vplyvného podnikateľa, ktorý si nahromadil svoj majetok z nelegálnych kompenzačných obchodov.²³ Politicky ladený postup československých orgánov v trestnom konaní proti opozičným maďarským politikom v Novohrade, ktorých podozrievali so stykmi s budapeštianskou vládou, vyvrcholil v období rokov 1929 – 1930 v súvislosti so súdnym procesom proti Vojtechovi Tukovi.²⁴ Polícia vykonala v marci 1929 domovú prehliadku u Tarjána a J. Gillera. Zabavila veľké množstvo dokumentov k súdnemu pojednávaniu, najmä Tarjánovu korešpondenciu. Proti obom zadržaným vypovedal starosta Lučenca, Karol Belanský, s ktorým maďarskí politici viedli v mestskej samospráve od roku 1923 ostrý politický boj. Belanský obviňoval Tarjána, že podporoval nielen Bazovského, ale aj založenie novej slovenskej autonomistickej strany, ktorej vybavil peniaze v Budapešti.

21 ŠRÁMKOVÁ 2014, s. 135-136.

22 ŠRÁMKOVÁ 2014, s. 194, 196. Súdny proces trval až do apríla 1938, keď bol Bazovský oslobodený. Po Viedenskej arbitráži zostal v Lučenci a patrilo popri rožňavskom biskupovi Michalovi Bubničovi medzi „popredných“ hungarofilských slovenských politikov. Jeho vplyv však bol len zdanlivý. Vládna moc v Budapešti považovala jeho meno len za užitočný nástroj propagandy. Bazovský bol s Tarjánom v kontakte ešte aj v roku 1943, keď ho prosil o podporu. MNL OL, K 28, P 3261, List Bazovského Tarjánovi (20. október 1943).

23 Národný archív (ďalej NA), Archív ministerstva vnútra, 225, šk. 1090, 17.

24 Vojtech Tuka (1880 – 1946) – právnik, politik a agent maďarskej vlády. V roku 1928 publikoval článok o tajnej klauzule Martinskej deklarácie o osamostatnení Slovenska. V roku 1929 bol obvinený z vlastizrady a špionáže a dostal 15 rokov väzenia. *Slovenský biografický slovník. VI. (T – Ž)*. Martin : Matica slovenská, 1994, s. 136-137.

Tarján sa v miestnej tlači proti týmto obvineniam ohradil a Belanského označil za „*profesionálneho vlastizradcú, ktorý vystupoval v Tukovej afére nielen ako iniciátor obvinení, ale aj ako udavač*“.²⁵ Tarján aj Giller boli v máji 1930 oslobodení.²⁶ Proces s Tukom bol však pre Tarjána vážnou výstrahou. Medializácia jeho kontaktov na budapeštiansku vládu a tvrdý postup československej vlády proti maďarskej iredente mu neboli príjemné. Niekedy v lete 1933 Tarján nečakane a potichu opustil Slovensko.²⁷ Zrejme nie náhodou bola v januári 1934 vykonaná v jeho byte v Lučenci domová prehliadka. Polícia zhabané predmety (zrejme dokumenty) odovzdala v dvoch debnách prokuratúre v Prahe.²⁸

Vytvoriť si novú existenciu v Maďarsku nebolo, napriek politickým konexiám, pre Tarjána vôbec jednoduché a bezproblémové. Koncom mája 1934 rokoval o svojej budúcnosti vo Viedni, neskôr v Budapešti, na Ministerstve zahraničných vecí. Od maďarskej vlády žiadal, vzhľadom na svoju dovtedajšiu politickú angažovanosť a aktívnu účasť v maďarskej menšinovej politike na Slovensku, patričné zaobchádzanie a zabezpečenie existenčnej istoty. Vyhrážal sa, že ak jeho požiadavky nebudú splnené, je ochotný vrátiť sa na Slovensko, kde by sa nevyhol prípadnému súdnemu procesu a väzeniu. Vláda v Budapešti nechcela riskovať, keby sa jeden z jej žolíkov v maďarskej menšinovej politike dostal do problémov, mohlo by to negatívne ovplyvniť jej zahraničnopolitické stratégie. Preto bola nútená aspoň do určitej miery Tarjána existenčne a finančne podporiť.²⁹

Robila tak formou dotácií na vydávanie protičeskoslovenských publikácií a časovo obmedzenej finančnej podpory. Tarján bol v roku 1937 redaktorom časopisu *Városi Kurír* (Mestský kurier), ktorý sa zameriaval na spoločenské a hospodárske záležitosti Budapešti.³⁰ Stojí za zmienku, že hospodárske kruhy v dobovom Maďarsku ho považovali nielen za popredného menšinového politika, ale aj za fundovaného ekonóma.³¹ Tarján vydal v období rokov 1934 – 1936 viaceré revizionistické knihy. Ich myšlienkové predlohy vznikli oveľa skôr, ešte v roku 1930, keď zverejnil sériu článkov v najvplyvnejších československých maďarských politických novinách *Prágai Magyar Hírlap* o menšinovej politike Prahy voči Maďarom na Slovensku. Tieto gravaminálnym tónom napísané texty mapovali spoločenské, kultúrne a ekonomické krivdy maďarskej menšiny. Boli publikované aj v separátoch v maďarskom a nemeckom jazyku a vyvolali kritické ohlasy v českých a slovenských novinách, ako aj negatívne reakcie československých vládnych politikov.³²

25 MNL OL, MTI KH, *Losonci Hírlap*, 17. marec 1929, č. 11, s. 1

26 MNL OL, MTI KH, NH/NT, 29. november 1929, s. 5; 3. december 1929, s. 5; *Népszava*, č. 194, 9. august 1929, s. 4; MNL OL, MTI KH, LSZ, 6. máj 1930, s. 12.

27 *Magyar Híradó*, 18. jún 1933, s. 3.

28 MNL OL, KH, LSZ, 1. február 1934, s. 64.

29 MNL OL, K 64, 57. csomó, 7. tétel, 229/res/1934; ANGYAL 2002, s. 190.

30 *Városi Kurír*, č. 1, 1. december 1937, s. 1-6.

31 A Pesti Tőzsde új számában. In *Esztergom és Vidéke*, 13. august 1939, s. 6.

32 TARJÁN, Ödön. *A magyar kisebbség osztályrésze a csehszlovák demokráciából*. Prága : H. Mercy Ny., Prága, 1930; TARJÁN, Edmund. *Der Anteil der ungarischen Minderheit an der tschechoslowakischen Demokratie*. Prag : Druck Mercy, 1930. Tarján bol nápomocný aj pri skoncipovaní materiálov o protimaďarskej politike v Československu, ktoré boli predstreté Lige spojených národov v roku 1935. Dostupné na <http://biblio-archive.unog.ch/detail.aspx?ID=192377> [15. 6. 2018].

Československej menšinovej a hospodárskej politike a postaveniu maďarskej menšiny v Československu sa venoval vo viacerých cudzojazyčných publikáciách, resp. mutáciách, aj v tzv. situačných správach. Financovala ich maďarská vláda s cieľom propagovať opodstatnenosť maďarských revizionistických snáh.³³ Tarján považoval československé hospodárstvo, ktoré zápasilo s dôsledkami veľkej hospodárskej krízy, za ekonomický systém, ktorý prioritne nepomáha národnej hegemonii Čechov a Slovákov na úkor iných národností. Vymenúval kroky centralistickej hospodárskej politiky, ktoré negatívne vplývali na postavenie Maďarov, resp. maďarských hospodárskych subjektov v Československu po roku 1918. Najkritickejšie hodnotil pozemkovú reformu a kolonizáciu na južnom Slovensku, bankové zákony a sanačné plány peňažných ústavov, ktoré diskriminovali maďarský kapitál, anomálie železničných taríf na Slovensku a Podkarpatskej Rusi a z hľadiska menšín nedôsledne nastavené daňové a sociálne zákony. Jeho základným argumentom bolo, že české a slovenské politické centrá budujúce národný štát cieľavedome nacionalizujú aj hospodárstvo, aby tým eliminovali hospodársky vývoj menšín. Poukazoval aj na to, že sa maďarská menšina necíti v Československu dobre, lebo je bezvládnou obeťou imperialistických a asimilačných snažení najmä Čechov. Podľa neho zahraničnopolitické aktivity Budapešti boli správne a revíziu hraníc považoval za opodstatnenú požiadavku.³⁴

V polovici 30. rokov 20. storočia sa zvyšovala váha Talianska ako potenciálneho podporovateľa zahraničnopolitických plánov Maďarska v strednej Európe. Tarján bol ako expert na podunajské ekonomické styky a československé hospodárstvo pozvaný zahraničnopolitickým inštitútom Talianska prednášať 25. januára 1935 do Milána. Jeho referát s názvom *Československo a revízia trianonských hraníc* bol zameraný na analýzu dopadov plánovanej taliansko-francúzskej zmluvy o spolupráci na zahraničnopolitické postavenie Československa. Dúfal v politické a hospodárske oslabenie Malej dohody a v posilnenie talianskeho vplyvu v strednej Európe. Jeho želanie, aby Rím donútil Prahu k určitým ústupkom v menšinovej politike voči Maďarom na Slovensku, bolo však úplne nereálne.³⁵

Tarjánova pozícia sa v Budapešti upevnila v roku 1938 počas československej krízy a po ďalekosiahlych geopolitických zmenách v stredoeurópskom regióne. Maďarská revízna liga (Magyar Revíziós Liga) vtedy stupňovala propagandu proti Československu.³⁶ Riaditeľ ligy Endre Fall považoval Tarjána za odborníka, ktorý poznal mechanizmy československej menšinovej politiky a mal svoj názor na turbulentný vútro- a zahraničnopolitický vývoj v Československu. Liga v roku 1938 vydala knihu (vo viacerých jazykových mutáciách), ktorá propagovala maďarsko-slovensko-rusínsku spolupatričnosť a spoločné dejiny. Tarján v nej hovoril o agresivite a ahistorickosti českého vplyvu v Karpatskej kotline a argumentoval v prospech „spravodlivej“

33 TARJÁN, Edmund. *Der Weg der Tschechoslowakei und die ungarische Minderheit*. Budapest : Egyetemi Ny., Budapest, 1934; TARJÁN, Edmund. *The Ways of Czechoslovakia and its Magyar Minority*. Budapest : Egyetemi Ny., 1934; TARJÁN, Edmund. *Die Tschechoslowakei Anfang Mai 1934*. Budapest : Sárkány Ny., 1934; TARJÁN, Edmund. *Il camino della Cecoslovacchia e la minoranza ungherese*. Varese : Ist. Editoriale Cisalpino, 1935; TARJÁN, Edmund. *Ou va la Tchecoslovaquie? La question de la minorité hongroise*. Toulouse : Impr. Boisseau, 1935; TARJÁN, Edmund. *Die Tschechoslowakei Ende 1935. Situationsbericht*. Budapest : Sárkány Ny., Budapest, 1936.

34 Na taliansku odozvu jeho publikácií pozri MNL OL, K 609, 104. csomó, šk. 8; Pesti Hírlap, 23. február 1935.

35 MNL OL, MTI KH, NH/NT, 30. január 1935, s. 23.

36 MNL OL, K 28, 208. csomó, 404. tétel, list zo 7. júla 1939.

Maďarmi riadenej etnickej revízie.³⁷ Publikácia bola poslaná Spoločnosti národov, zastupiteľstvám viacerých štátov v Maďarsku a zahraničným médiám.³⁸

Je zaujímavé, že Tarján oficiálne požiadal o udelenie maďarského štátneho občianstva na Ministerstve vnútra Maďarského kráľovstva až 19. januára 1937. Teoreticky od prelomu rokov 1933/1934 až do konca roka 1936 mohol disponovať československým štátnym občianstvom. Vzhľadom na jeho politickú minulosť mu žiadosť bez problémov schválili.³⁹ Vďaka svojim dobrým kontaktom na politickú elitu a prijatím katolíckej viery (druhé manželstvo uzatvoril už ako katolík) prenasledovanie židov v Maďarsku prežil. Zomrel 27. júla 1946 v Budapešti, v obytnom dome č. 38 na ulici Gézu Kresza. Nešťastne spadol do výtahovej šachty a utrpel zlomeniny spodiny lebečnej.⁴⁰ Bol pochovaný (dnes už v neexistujúcej) hrobke na cintoríne Kerepesi.⁴¹

Podnikateľ

Prvý lučenecký poľnohospodársky strojový podnik (Első Losonci Mezőgazdasági Gépgyár) patril v Uhorsku medzi popredné podnikateľské subjekty vo svojom odbore. Založil ho János Schusitzky v roku 1904, ale podnik hneď od počiatku zápasil s finančnými problémami.⁴²

V roku 1905 podnik prevzali Ödön Tarján a Miksa Basch. O dva roky neskôr sa im vďaka štátnej podpore vo výške 7200 korún podarilo rozšíriť výrobné kapacity.⁴³ Podnik vyrábala rôzne typy poľnohospodárskych výrobkov, sejačky, pluhy, rezačky a brány. Najdôležitejším produktom bola patentovaná sejačka, z ktorej každoročne vyrábali 10- až 12-tisíc kusov.⁴⁴ Podnik bol viackrát ocenený na prestížnych uhorských hospodárskych výstavách konaných v rokoch 1906 až 1908.⁴⁵ Vďaka Tarjánovi sa v podniku začal systémový rozvoj. Pod jeho taktovkou sa realizovala rozsiahla výstavba priemyselného areálu a špecializácia na výrobu osobitného typu produktu, tzv. lučeneckej univerzálnej sejačky.⁴⁶ Podnik ťažil z hospodárskej konjunktúry počas

37 TARJÁN, Ödön – FALL, Endre. *Magyarok, szlovákok és ruthének a Dunavölgyében*. Budapest : Hornyánszky Viktor Rt. M. Kir. Udv. Könyvnyomda, 1938; TARJÁN, Ödön – FALL, André. *Hungarians, Slovaks and Ruthenians in the Danube-Valley*. Budapest : V. Hornyánszky Co. Ltd. printer to the Royal Court, 1938; TARJÁN, Edmond – FALL, André. *Hongrois, Slovaques et Ruthènes dans la vallée Danubienne*. Budapest : Imprimerie de la Cour Roy. Hong. S. A. V. Hornyánszky, 1938; TARJÁN, Ödön – FALL, Andreas. *Ungarn, Slowaken und Ruthenen im Donaubecken*. Budapest : V. Hornyánszky Kön. Ung. Hofbuchdruckerei AG., 1938.

38 MNL OL, MTI KH, Ki nem adott közlemények, 23. november 1938, s. 1.

39 MNL OL, K 28, 171. csomó, 340. tétel, 1937-N-15086. Tarján udržiaval priateľský styk s ministerským predsedom Pálom Telekim, ktorého viackrát navštívil v jeho súkromnej vile na Gellért-hegy. Za informáciu ďakujem Józsefovi Hidasimu (súkromná korešpondencia, J. Hidas autorovi 9. augusta 2011).

40 Budapest Főváros Levéltára (ďalej BFL), Budapest (Pest), Anyakönyvi Hivatal, V. kerület, Halotti anyakönyvek, 435. számú bejegyzés.

41 Za informáciu ďakujem Józsefovi Hidasimu (súkromná korešpondencia, J. Hidas autorovi 8. septembra 2011).

42 Losoncz és Vidéke, 4. jún 1905, s. 3.; Štátny archív v Banskej Bystrici, pracovisko Archív Lučenec (ďalej ŠA BB PAL), Magistrát mesta Lučenec (ďalej MML), Zápisnice mestského zastupiteľstva (ďalej ZMZ), šk. 8, Losoncz r. t. város-testületének 1905. évi szeptember hó 9-én tartott közgyűléséről felvett jegyzőkönyv, s. 10-12.

43 Központi Értesítő (ďalej KÉ), 1907, č. 18, s. 350; MNL OL, K 28, 35. csomó, 74. tétel, I. rész, 1939, A felsőmagyarországi gyáripar állami támogatása 1882 – 1914, 18768/1939.

44 ŠA BB PAL, Évi jelentése Losoncz rendezett tanácsú város polgármesterének az 1906-ik évről. Losoncz, Nyomatott Losoncz Sándor könyvnyomdájában, 1907, s. 310.

45 Losoncz Újság, 13. september 1906, č. 38, s. 3.

46 BARBARITS, Lajos. *A vetés gépesítésének kezdetei és elterjedése Magyarországon. Mezőgazdaságtörténeti*

prvej svetovej vojny, keď vyrábala aj malé delá pre rakúsko-uhorskú armádu. Popri smaltovniach Sternlicht a Rakottyay patril medzi popredné regionálne podniky v Uhorsku.⁴⁷ V roku 1911 sa Prvý lučenecký poľnohospodársky strojový podnik pretransformoval na akciovú spoločnosť. Na valnom zhromaždení konanom 9. februára 1911 sa rozhodlo a zvýšenie akciového kapitálu na 1 milión korún, ktoré sa uskutočnilo vďaka výraznej finančnej podpore Uhorskej banky a obchodnej účastinnej spoločnosti (Magyar Bank és Kereskedelmi Rt.), ako aj prítiahnutím nových akcionárov. V názve podniku nastala menšia zmena. Vynechal sa prívlastok „Prvý“ a oficiálny názov podniku sa rozšíril o nemecké a francúzske ekvivalenty.⁴⁸

Postavenie lučeneckého priemyslu sa radikálne zmenilo rozpadom Uhorska a zmenou štátnych hraníc v roku 1919. Materiálne škody vzniknuté pri československo-maďarskom vojenskom konflikte v regióne v júni 1919, ako aj ťažkopádny, sociálnymi otrasmami charakterizovaný prechod z vojnového hospodárstva na mierovú výrobu vyvolali negatívne javy aj v Novohrade. Tradičné severojužné ekonomické vzťahy a trhové možnosti zanikli a dopravné náklady podnikov sa zvýšili. Miestne priemyselné podniky zápasili aj s vážnymi finančnými problémami. Maďarskí podnikatelia boli konfrontovaní absenciou štátnych dotácií a čoraz silnejšou konkurenciou českých priemyselných podnikov. Lučeneckému priemyslu nepriniesla výraznejšie pozitívne výsledky ani hospodárska konjunktúra, ktorá nastala na Slovensku v rokoch 1924 – 1929.⁴⁹

Tarján ako jeden z najvplyvnejších maďarských priemyselníkov vehementne obhajoval regionálne hospodárske záujmy Novohradu. Aj vďaka jeho lobovaniu prebiehali v rokoch 1927 – 1929 medzi predstaviteľmi významnejších lučeneckých podnikov a ministerstvom obchodu v Prahe rokovania. Štát sa zaviazal, že zrealizuje sanáciu podnikov v hodnote troch miliónov Kč.⁵⁰ Tarjánov podnik mal z tohto balíčka získať 175-tisíc korún počas piatich rokov. Rokovania sa ale nečakane predĺžili a niektoré české priemyselné podniky proti sanácii protestovali, pretože ohrozovala ich záujmy na Slovensku. Protesty českej konkurencie padli na úrodnú pôdu, v roku 1929 už bolo isté, že štátom sľúbené dotácie podnikatelia v Lučenci nedostanú a budú sa musieť pripraviť na najhorší scenár, postupný zánik svojich podnikov.⁵¹

Lučenecký poľnohospodársky strojový podnik tak bol od roku 1919 v kríze. Tradičné trhy stratil a nové v zmenených stredoeurópskych geopolitických súradniciach nezískal. Počet jeho robotníkov stále klesal. Tí čo zostávali, opakovane štrajkovali v snahe získať zvýšenie platu

Tanulmányok 2. Budapest : Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 1965, s. 230, 247-248; ŠA BB PAL, Évi jelentése Losonc rendezett tanácsú város polgármesterének az 1905-ik évről. Losonc : Losonczy Sándor könyvnyomdaja, 1906, s. 109; *Évi jelentése Losonc rendezett tanácsú város polgármesterének az 1908. évi közigazgatási állapotról.* Beterjeszti Wagner Sándor kir. tan., polgármester. Losonc : Losonczy Sándor könyvnyomdaja, 1909, s. 29; *Pamätná kniha mesta Lučenec – Losonc város évkönyve.* [b. m.] : [b. v.], [b. r.], s. 415.

47 ÉGER, György. Losonc demográfiai, etnikai, felekezeti képe és társadalomszerkezete. In VIGH, Károly (ed.) *Fejezetek Losonc történetéből.* Pozsony : Kalligram Könyvkiadó, 2000, s. 39.

48 BFL, VII.2.e., šk. 2336; Pesti Napló, 11. február 1911, s. 18.

49 ŠA BB PAL, MML, Spisy, šk. 52, 10476/1921; Losonci Hírlap, 7. júl 1929, s. 1-2.

50 NA, Ministerstvo zemědělství, šk. 691, 25993/29. Nasledovné podniky žiadali štátnu podporu: Lučenecký poľnohospodársky strojový podnik, Smaltovňa Sternlicht a spol., Spojený národný textilový podnik v Opatovej a Sklárňa v Kokave nad Rimavicou.

51 PMH, 1. február 1930, s. 8.

a zabezpečiť si sociálne istoty, čím ochromovali chod podniku.⁵² Na začiatku roka 1930 Lučenecký poľnohospodársky strojový podnik po 26 rokoch definitívne ukončil svoju výrobu.⁵³

Spoločenské a ekonomické pozície

Tarján v lučeneckom podnikateľskom milieu zastával významné funkcie vo viacerých podnikoch. Bol členom riaditeľstva Lučeneckého poľnohospodárskeho strojového podniku, Lučeneckej stavebnej spoločnosti (Losonci Házépítő Rt.) a Hornouhorského podniku na výrobu tabuľového skla (Felső-magyarországi Táblaüveggyár Rt.). Zastával aj dôležitú funkciu člena dozorného výboru a riaditeľstva v najstaršom mestskom peňažnom ústave, v Lučeneckej spo-riteľnícko-úverovej banke (Losonci Takaré- és Hitelbank Rt.).⁵⁴ Integroval sa aj do profesijných štruktúr uhorských inžinierov. Bol výkonným riaditeľom pobočky Spolku uhorských inžinierov a architektov v Novohradskej župe (Magyar Mérnök- és Építész Egylet), ktorá vznikla 16. novembra 1913. V rokoch 1916 – 1922 bol zvolený za člena riaditeľstva tohto spolku.⁵⁵ Za svoju podnikateľskú činnosť bol v októbri 1918 vyznamenaný vojnovým krížom II. triedy za civilné zásluhy.⁵⁶

Zatiaľ nie je známe, odkedy zastával funkciu predsedu Združenia priemyselníkov v Novohradskej župe (Nógrád Megyei Gyáriparosok Szövetsége). Isté je iba to, že Tarján stál na čele tejto záujmovej organizácie, ktorá si v rámci Ústredného združenia slovenských priemyselníkov zachovala svoju autonómiu a regionálnu pôsobnosť od roku 1918.⁵⁷ Z tejto pozície inicioval vytvorenie špecifickej hospodárskej politiky pre potreby Slovenska, ako aj jeho regiónov. Zapojil sa aj do diskusie o štrukturálnych zmenách v slovenskom hospodárstve, ktoré mali eliminovať centrálné riadenie hospodárskej politiky z Prahy.⁵⁸ Hospodárske záujmy maďarských podnikateľov obhajoval aj na pôde Obchodnej a priemyselnej komory v Banskej Bystrici. Dňa 27. októbra 1925 predložil riaditeľstvu komory memorandum o neblahej ekonomickej situácii na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. Komora memorandum podporila a poslala Tomášovi Garigguovi Masarykovi, kompetentným ministrom a parlamentu.⁵⁹

Tarján naďalej intenzívne udržiaval kontakty s maďarskými podnikateľskými kruhmi. Ustrážil si členstvo v riaditeľstve Maďarského chemického strojového podniku (Magyar Vegyipari Gépgyár Rt.), jedného z vlajkonosičov strojárenského priemyslu v Maďarsku. V tejto funkcii pôso-

52 ŠA BB PAL, Pamätná kniha mesta Lučenec – Losonc város évkönyve, s. 555, 565.

53 MNL OL, MTI KH, LSZ, 24. apríl 1930, s. 29.

54 KÉ, 1911, č. 103, s. 3033; KÉ, 1918, č. 51, s. 1323; KÉ, 1918, č. 60, s. 1608; KORMOS, Alfréd (ed.) *Magyar Pénzügyi Compass 1917 – 1918. I.*, Budapest : Apollo Nyomda, 1917, s. 823; KORMOS, Alfréd (ed.) *Magyar Pénzügyi Compass 1918/9 – 1919/20. II.*, Budapest : Apollo Nyomda, 1920, s. 511, 740, 880.

55 A Magyar Mérnök- és Építész Egylet Közlönye, 30. november 1913, č. 48, s. 784; A Magyar Mérnök- és Építész Egylet Közlönye, 1. apríl 1917, zv. 51, č. 13, s. 133-134; A Magyar Mérnök- és Építész Egylet Közlönye, 13. apríl 1919, zv. 53, č. 14-15, s. 122-123.

56 MNL OL, K 27, 20. júl 1918, návrh č. 18; Budapesti Hírlap (ďalej BH), 10. október 1918, s. 7.

57 LACINA, Vlastislav. Průmyslové podnikatelské elity a hospodářská politika meziválečného Československa. Uplatnění vlivu průmyslníků na hospodářskou politiku prostřednictvím Ústředního svazu čs. průmyslníků při a po vzniku ČSR. In ŠTAIF, Jiří (ed.) *Moderní podnikatelské elity – metody a perspektivy bádání*. Praha : Dokořan, 2007, s. 102.

58 PMH, 30. január 1926, s. 7.

59 Losonci Hírlap, 1. november 1925, s. 3.

bil od roku 1913 do 1928. Finančné prepojenie je jednoznačné: tento podnik patril takisto, ako aj Tarjánov Lučenecký poľnohospodársky strojový podnik, do záujmového holdingu Uhorskej banky a obchodnej úč. spol.⁶⁰ Začiatkom 20. rokov 20. storočia sa Tarján angažoval aj vo výnosnom cezhraničnom obchode s drevom. V rokoch 1922 – 1923 ho nájdeme v riaditeľstve maďarskej firmy Dovožná účastinná spoločnosť výrobcov dreva (Fatermelők Behozatali Rt.).⁶¹ Disponoval aj finančnými pozíciami. Od roku 1921 pôsobil ako súkromný bankár v Budapešti a bol aj členom riaditeľstva Mercator banková a obchodná úč. spol. (Mercator Bank- és Kereskedelmi Rt.).⁶² Otvorenou otázkou ostáva, či bol aktívnym športovcom, konkrétne atlétom. Že bol členom budapeštianskeho Krajinského atletického združenia obchodníkov (Kereskedők Atlétikai Országos Egyesülete), by mohlo v tomto smere niečo naznačovať. V roku 1925 bol zvolený za podpredsedu združenia.⁶³

Technický odborník a inovátor

Tarján bol talentovaným inžinierom. Navrhol špeciálnu sejačku, ktorá sa stala symbolom lučeneckého podniku. Tento multifunkčný poľnohospodársky stroj pod menom Lučenecká univerzálna sejačka umožnil naraz siatie jačmeňa a ovsu.⁶⁴ Stroj bol v Uhorsku všeobecne známy, medzi poľnohospodármi uznávaný, a bol stále technicky rozvíjaný; vznikali jeho viaceré varianty.⁶⁵ Inovovaný univerzálny stroj so súčiastkami s názvom Rekord VIII. disponoval kombinovanými naberačkami a umožňoval jednoradové siatie ako aj hnojenie, ba umožňoval aj spoločné vypúšťanie umelého hnojiva a osiva. V auguste 1924 si dal Tarján tento výrobok patentovať v Československu.⁶⁶

Tarjánov podnik bol napriek tomu vo výraznej nevýhode oproti českým poľnohospodárskym strojárenským podnikom, ako boli napr. Wikov, Bächer, Melichar-Umrath. Jeho situáciu skomplikovali finančné a trhové straty po prvej svetovej vojne, ako aj všeobecné ekonomické zaoštvávanie novohradského regiónu. Snaha o sanáciu lučeneckého podniku v roku 1929 skončila neúspechom, oproti tomu české podniky a ich manažment štát bez problémov podporoval. Tarján teda nie náhodou zaujal opozičný postoj aj na politickom poli a stal sa jedným z najvýznamnejších lídrov na maďarskej menšinovej politickej scéne.

60 *Budapesti Czím- és Lakásjegyzék, XXV.* Budapest : Franklin Társulat, 1913, s. 631; *Budapesti Czím- és Lakásjegyzék, XXVI.* Budapest : Franklin Társulat, 1914, s. 643; *Budapesti Czím- és Lakásjegyzék, XXVII.* Budapest : Franklin Társulat, 1916, s. 654; *Budapesti Czím- és Lakásjegyzék, XXVIII.* Budapest : Franklin Társulat, 1922 – 1923, s. 307; *Budapesti Czím- és Lakásjegyzék, XXIX.* Budapest : Franklin Társulat, 1928, s. 425.

61 *Budapesti Czím- és Lakásjegyzék, XXVIII* 1922 – 1923, s. 266.

62 BFL, VII.2.e., 2340. doboz; *Budapesti Czím- és Lakásjegyzék, XXVIII* 1922 – 1923, s. 215, 307.

63 MNL OL, MTI KH, NH/NT, 3. marec 1925, s. 10.

64 BARBARITS 1965, s. 232.

65 *Használati utasítás a szabadalmazott Rekord VIII kombinált merítőkanalas, sorbanvető- és trágyázó vetőgéphez.* Tarján Ödön mérnök szabadalma. Gyártja Első Magyar Gazdasági Gépgyár Részvény-Társulat. [b. m.] [b. r.]; K patentom pozri *Köztelek*, 4. máj 1912, s. 1282; BH, 12. február 1918, s. 12.

66 Patentní úřad republiky Československé, Patentový spis č. 14900, 15477, 17143, 18231; *Lučenecká továrna na hospodárske stroje akc. spol. Lučenec. Výrobky Lučenecké továrny na hospodárske stroje akc. spol., Lučenec.* Lučenec : Knihtiskár Alexander Losonczi, 1928.

Šedá eminencia maďarskej opozičnej politiky

Nie sú zatiaľ dostupné pramene, ktoré by potvrdili účasť Tarjána v politickom živote Lučenca a Novohradskej župy pred rokom 1918. Na začiatku roka 1919, počas príchodu československých vojsk do regiónu, však už vystupuje ako významný miestny politik a obhajca maďarských záujmov. V mene Maďarskej národnej rady v Lučenci rokoval s predstaviteľmi československých légií, ako aj s L. Bazovským o verejnej bezpečnosti, zabezpečení zásobovania mesta a o zárukách zachovania slobody dopravy, poštového a telefonického styku. Súhlasil s požiadavkou Bazovského, aby sa verejné obchodné názvy v Lučenci označovali aj v slovenčine. Tarján sa zúčastnil na rokovaní vládných delegátov Československa a Maďarska v januári 1919 v Rapovciach, kde sa dohodli na veľmi krehkej dohode o verejnom zásobovaní regiónu a zabezpečení mierového stavu.⁶⁷

Neskôr, od roku 1921, sa už profiloval na maďarskej opozičnej scéne. Dňa 18. septembra 1921 sa v Košiciach zúčastnil na založení Strany práva na Slovensku (Szlovenszkói Magyar Jogpárt), ktorá na krátky čas vytvorila svoju organizačnú zložku aj na Podkarpatskej Rusi.⁶⁸ Tarján sa stal predsedom základnej organizácie tejto strany v Lučenci.⁶⁹ Strana deklarovala podporu ústavnosti a demokracii v Československu. Stála na ideách liberalizmu. Podporovala koncepciu tzv. starousadlíkov Slovenska (óslakosok) a bojovala za menšinové práva Maďarov na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. Úzko spolupracovala s ostatnými maďarskými etnickými stranami a pripojila sa k Spoločnému výboru opozičných maďarských strán (Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Vezérlő- és Közös Bizottsága). Strana sa snažila získať politicky nezmobilizované liberálne zmýšľajúce, s Maďarmi sympatizujúce židovské mestské vrstvy, ktoré disponovali významnými priemyselnými a obchodnými pozíciami na juhu Slovenska.⁷⁰ Ako nezávislý politický subjekt pôsobila do roku 1925, keď sa zlúčila s Maďarskou národnou stranou (Magyar Nemzeti Párt).⁷¹ Tarján sa vo všeobecnosti považuje po J. Szent-Iványim za druhého najvýznamnejšieho politika Maďarskej národnej strany.⁷²

Jeho kariéra rýchlo stúpala. Bol považovaný za experta maďarských strán, ktorý vždy adekvátne reagoval na negatívne prejavy československej hospodárskej politiky na Slovensku. Jeho váhu potvrdzuje aj to, že bol dlho členom finančnej komisie Spoločného výboru opozičných maďarských strán, a že sa v roku 1924 stal výkonným riaditeľom jeho syndikátu založeného na vydávanie najdôležitejšieho komunikačného kanála, časopisu Prágai Magyar Hírlap.⁷³ Tarján bol nielen riaditeľom, ktorý mal pod dohľadom financovanie časopisu, ale do istej miery – ako

67 PUNTIÁN, József. Az 1918/19-es államfordulat Losoncon. In *Gömörország*, roč. 10, č. 3, 2009, s. 10, 11.

68 POPÉLY, Gyula. *Ellenzélben. A felvidéki magyar kisebbség első éve a Csehszlovák Köztársaságban (1918–1925)*. Pozsony : Kalligram Könyvkiadó, 1995, s. 97-98.

69 POPÉLY 1995, s. 105, 106.

70 PMH, 8. máj 1923, s. 2; POPÉLY 1995, s. 105, 106.

71 POPÉLY, Gyula. *Felvidék 1918 – 1928. Az első évtized csehszlovák uralom alatt*. Budapest : Kárpátia Stúdió, 2014, s. 290.

72 FILEP, Tamás Gusztáv. *Az ellenzék feladata. Törköly József színterei*. Rimaszombat : Gömör-Kishonti Múzeumegyesület, 2012, s. 76-78; SIMON, Attila – TÓTH, László. *Kis lépések nagy politikusa. Szent-Ivány József, a politikus és művelődésszervező*. Somorja : Történelemtanárok Társulása – Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2016, s. 63, 66.

73 ANGYAL 2002, s. 94, 96.

člen redakčného výboru v rokoch 1924 – 1933 – aj ideológom časopisu. Syndikát v roku 1930 reorganizovali na družstevnom princípe, ale Tarján si vplyvnú pozíciu riaditeľa naďalej udržal.⁷⁴

Tarján sa vyprofiloval za odborníka na československú hospodársku politiku. Vypracoval programy maďarských strán na odstránenie negatívnych javov centralistickej priemyselnej politiky, najmä v Novohrade (hľadanie nových trhov, otázky kapitálu a prípadnej štátnej dotácie), a načrtnol riešenie finančných problémov maďarských peňažných ústavov (analyzoval najmä problematiku rakúsko-uhorských vojnových pôžičiek a možnosti ich kompenzácie).⁷⁵ Od roku 1925 sa aktívne zúčastňoval predvolebnej agitácie Maďarskej národnej strany v hontianskom, gemerskom a novohradskom regióne.⁷⁶ Avšak nejakú cieľavedomú kariéru vo vyšších štruktúrach strany identifikovať nemožno. V predsedníctve strany pozíciu nikdy nezastával.⁷⁷ Jeho vplyv na politiku Maďarskej národnej strany bol aj tak hmatateľný. Ako človek so silnými ekonomickými pozíciami a podnikateľským zázemím a ako riaditeľ mienkotvorného časopisu *Prágai Magyar Hírlap* jednoducho nepotreboval miesto vo vedení strany. Popredný konzervatívny politik Krajinskej kresťansko-socialistickej strany (*Országos Keresztényszocialista Párt*), Géza Szüllő, nie náhodou útočil na Tarjána počas interných rokovaní s Maďarskou národnou stranou v roku 1926. Szüllő strane vyčítal príliš silnú liberálnu orientáciu a naznačoval, že je pod príliš veľkým vplyvom niektorých maďarských židovských politikov. Tieto javy podľa neho negatívne vplývali na národnoobranú strategiu Maďarov na Slovensku.⁷⁸ Szüllő zrejme videl systematické budovanie štruktúr konkurenčnej Maďarskej národnej strany, ktorá v roku 1926 popri poľnohospodárskej sekcii založila aj cirkevno-politickú, a vďaka Tarjánovi aj priemyselnú-obchodnícku sekciu. Priemyselnú-obchodnícku sekciu mala integrovať maďarských podnikateľov v priemysle a živnostiach, ako aj obchodníkov. Rozhodla sa vydávať v časopise *Prágai Magyar Hírlap* zvláštnu dvojtyždennú prílohu *Maďarský živnostník a obchodník* (*Magyar Iparos és Kereskedő*). Pracovnú náplň, ciele a organizačnú štruktúru sekcie publikoval sám Tarján.⁷⁹

Hoci sa netlačil do vyšších vedúcich funkcií v Maďarskej národnej strane, Tarján bol politicky aktívny na miestnej a regionálnej úrovni. Bol členom mestského zastupiteľstva v Lučenci v rokoch 1926 – 1930.⁸⁰ Od roku 1923 bol poslancom Zvolenskej veľžupy.⁸¹

Slobodomurár

Za ďalší silný prvok identity Tarjána možno označiť slobodomurársku činnosť, prostredníctvom ktorej disponoval dôležitými známosťami.⁸² Najprv sa 18. apríla 1913 stal členom buďapeštianskej lóže Comenius, ale pomerne rýchlo z nej vystúpil. Zrejme v nej nevidel svoje

74 NA, Archiv ministerstva vnútra 225, šk. 1338, 15; PMH, 6. máj 1923, s. 4.

75 PMH, 29. august 1922, s. 3; *Losonci Hírlap*, 27. september 1925, s. 1-2.

76 PMH, 1. november 1925, s. 9.

77 PMH, 3. jún 1930, s. 3.

78 ANGYAL 2002, s. 136-137.

79 PMH, 30. január 1926, s. 5-6.

80 PUNTI GÁN, József. Politikai események a két háború között Losoncon. In VIGH, Károly (ed.) *Fejezetek Losonc történetéből*. Pozsony : Kalligram Könyvkiadó, 2000, s. 62-63.

81 POPÉLY 1995, s. 171; ANGYAL 2002, s. 102.

82 Kvôli nedostatku prameňov sa mi podarilo rekonštruovať len jeho činnosť v rokoch 1945 – 1946.

uplatnenie, vo vedení lóže pôsobili uznávané a vplyvné osobnosti Budapešti. Nie náhodou Tarján 6. novembra 1913 zreorganizoval v Lučenci lóžu Phónix, ktorá bola založená ešte v roku 1880, ale od roku 1900 nevyvíjala žiadnu činnosť. Tarján sa stal zástupcom hlavného majstra, lóža pod jeho vedením zakúpila budovu bývalého kasína.⁸³ V roku 1919 bol zvolený za hlavného majstra a aj po presťahovaní do Maďarska zostal jej členom.⁸⁴ Od jari 1945 sa zapojil do organizačných prác na obnovení maďarského slobodomurárstva, ktoré bolo v rokoch 1938 – 1939 rozpustené.⁸⁵ Dňa 10. marca 1945 bol zvolený za člena dočasného výboru Maďarskej symbolickej veľkej lóže (Magyar Szimbolikus Nagypáholy) a 21. marca 1945 dostal pozíciu v 16-člennom výkonnom výbore.⁸⁶ Na zasadnutiach výborov inicioval reorganizáciu lóží, získavanie nových členov a aktívnu účasť vo verejnom živote. Dňa 28. októbra 1945 predostrel 18-bodový program o aktuálnych otázkach maďarského slobodomurárstva, o spolupráci inteligencie a robotníkov, o demokratizácii spoločnosti, ako aj o používaní tradičných symbolov.⁸⁷ Druhým zástupcom hlavného majstra Maďarskej veľkej symbolickej veľkej lóže sa stal v marci 1946.⁸⁸ Okrem toho pôsobil aj ako zakladateľ a hlavný majster lóže Libertas, ktorá mala zakladajúce valné zhromaždenie 30. decembra 1945 a bola uznaná Maďarskou symbolickou veľkou lóžou dňa 24. júna 1946.⁸⁹ Lóža Libertas sa snažila spojiť maďarských slobodomurárov z okolitých štátov, odkiaľ boli nútení odísť alebo boli vyhodení. Tarján nadviazal styky so zahraničnými slobodomurárskymi lóžami, aby upriamil ich pozornosť na postavenie maďarskej menšiny v Československu a žiadal ich aj o finančnú podporu.⁹⁰

Na Tarjánovom pohrebe sa 27. júla 1946 zúčastnila elita maďarského slobodomurárstva a viaceré lóže si uctili jeho pamiatku na svojich pietnych zasadnutiach.⁹¹ Lóže Libertas a Balassa uskutočnili 11. novembra 1947 spoločné spomienkové stretnutie na jeho počesť, na ktorom sa zúčastnilo 173 členov.⁹²

83 SZALAY, Károly. *A „Comenius“-páholy története. 1886 – 1913.* Budapest : A „Comenius“-páholy Kiadása, 1913, s. 164; WILCZEK, Gusztáv – SINGER, Arthur: *Szabadjóműves almanach az 1918. esztendőre.* Budapest : Bíró Miklós ny., 1917, s. 52, 66; WILCZEK, Gusztáv – SINGER, Arthur: *Szabadjóműves almanach az 1919. esztendőre.* Budapest : Bíró Miklós ny., 1918, s. 117.

84 Déry Múzeum, Irodami gyűjtemény – Felvidéki részgyűjtemény, Ds.X.86.99.12. A losonci „Fónix” páholy töredékes névsora 1930 – 1938.

85 Haladás, 22. august 1946, s. 10; L. NAGY, Zsuzsa. *Szabadjóművesség a XX. században.* Budapest : Kossuth Könyvkiadó, 1977, s. 139-140.

86 *A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy főtitkári jelentése az 1946. évről.* Az 1947. március 16-i közgyűlés elé terjesztette Gerő Andor főtitkár. Főkinctárosi jelentés az 1946. évről. Előterjesztette Acél Antal főkinctáros. Budapest: A Magyarországi Symbolikus Nagypáholykiadása, 1947, s. 8, 21; GERŐ, Imre. *A magyar szabadjóművesség története. Különlenyomat a Kelet 1948 évi január-február-márciusi számaiból,* Budapest, 1949, s. 40-41.

87 *A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy főtitkári jelentése az 1946. évről.* Az 1947. március 16-i közgyűlés elé terjesztette Gerő Andor főtitkár. Főkinctárosi jelentés az 1946. évről. Előterjesztette Acél Antal főkinctáros. Budapest : A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy kiadása, 1947, s. 25.

88 HEGEDŰS, Nándor. *Gyászbeszéd Tarján Ödön helyettes nm.° tv.° és a Libertas fm.° -e felett.* Budapest : Otthon Nyomda, 1946 s. 5

89 MNL OL, P 1083, 268. doboz, 33. tétel, 33g, Titkári jelentés a Libertas [Páholy] 1946. évi működéséről; Tamže, 33h, egyes iratok, 831 (Alapító okirat).

90 MNL OL, P 1083, 268. doboz, 33. tétel, 33g, Titkári jelentés a Libertas [Páholy] 1946. évi működéséről. Tamže, P 1083, II/I. sorozat, 33. tétel/e, Zápisnice z 30. decembra 1945, 13. januára 1946, 27. januára 1946.

91 *A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy főtitkári jelentése az 1946. évről.* Az 1947. március 16-i közgyűlés elé terjesztette Gerő Andor főtitkár. Főkinctárosi jelentés az 1946. évről. Előterjesztette Acél Antal főkinctáros. Budapest : A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy kiadása, 1947, s. 11.

92 MNL OL, P 1083, 268. doboz, 33. tétel, 33d, Vegyes iratok, Építészeti rajz (11. november 1917).

Na záver: Ödön Tarján ako výskumný problém

Na prvý pohľad sa možno budú nasledujúce myšlienky javiť skôr pateticky ako opodstatnene. Už určitý čas, viac ako pätnásť rokov, sa pohybujem na slovensko-maďarskom „historickom pomedzí“ a možno mám určitý – iste len selektívny – pohľad na produkciu v oblasti tzv. menšinovej vedy (kisebbségtudomány) na obidvoch stranách. Na tomto poli identifikujem určitý, už dlhšie trvajúci útlm nielen na slovenskej, ale aj maďarskej strane. Pociťujem určité deficity v tematizovaní, v aplikovaných metódach, v zužitkovaní niektorých dôležitejších archiválií a v koncipovaní dlhodobých cieľov. V prevládajúcich výskumných stratégiách stredoeurópskych historiografií, v našom prípade v slovenskej a maďarskej historickej vede, sa akoby „zabudlo“ na elitné skupiny menšinových spoločností, konkrétne na elity slovenskej menšiny v Maďarsku, ako aj na elity maďarskej menšiny na Slovensku. Intenzívnejší diskurz sa viedol v 90. rokoch 20. storočia, ktorý priniesol veľký záujem o menšiny, pravda, menej už o ich spoločenské, politické, hospodárske a kultúrne elity. Tie sa v súčasnosti z národných historiografií ocitli na periférii odborného záujmu, o záujme verejnosti ani nehovoriac. Hoci práve sociálnohistoricky smerované výskumy elít sú pre národné historiografie vhodným (možno aj novátorským) smerom. Domnievam sa, že v bohatej a do istej miery atypickej histórii spomenutých menšín, ktorá vyčnieva z veľkých „národných príbehov“, sa dajú nájsť nielen konfliktné, ale aj styčné body, najmä kooperácia a kultúrna interakcia s väčšinovými komunitami. Skúmanie pôsobenia členov menšinových elít, zmapovanie ich kariérnych ciest, moci a vplyvu, socializácie, vzdelania, inštitucionálneho zakotvenia v politike, hospodárstve a kultúre napomáha k vytvoreniu farebnejšieho koloritu „väčšinových“, „národných“ dejín. Možno táto štúdia bude nápomocná pri skicovaní farebnejších kontúr maďarských menšinových dejín na Slovensku, ktoré tvoria integrálnu súčasť slovenských dejín.

Cituj:

GAUČÍK, Štefan: Ödön Tarján – politik, podnikateľ a slobodomurár. In *Forum Historiae*, 2018, r. 12, č. 1, s. 84-98. ISSN 1337-6861.

...

Štefan Gaučík, PhD., PhD.
Oddelenie 19. storočia
Historický ústav SAV,
P. O. Box 198,
Klemensova 19,
814 99 Bratislava
stefan.gaucik@savba.sk